

TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN İSTİHDAMI

İlyas KARABIYIK*

Özet

Günümüzde işsizlik ve istihdam, sonuçları açısından toplumların en önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Toplumsal refah ve kalkınma açısından bu sorunun çözümü önemli bir husustur. İstihdam sorunundan etkilenen kadın işgücünün çalışma hayatına dahil edilmesi, toplumsal kalkınmada önemli bir etkidir. Bu nedenle günümüzde kadın işgücünün mevcut durumunun ortaya konulması bu yönde izlenecek politikalara ışık tutacaktır. Bu çalışmada, konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve TÜİK verileri kullanılmıştır. İstatistikî veriler çerçevesinde kadın istihdamı bütün yönleriyle irdelenerek, Türkiye'de kadın işgücünün çalışma hayatındaki profili ortaya konulmuş, ekonominin genel yapısı ekseninde değerlendirilmeler yapılmıştır. Toplumsal kalkınma açısından kadın istihdamının önemli olduğu; ancak mevcut toplumsal yapı ve ekonomide izlenen politikalar münasebetiyle kadın istihdamının arzu edilen düzeyde artırılmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü, İstihdam, Kadın İşgücü, Kadın İstihdamı, Çalışma Hayatında Kadın.

WORKING LIFE WOMEN'S EMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

Nowadays, in terms of their results, unemployment and employment are one of the most important problems of the community. The solution of this problem is an important issue for the purpose of social welfare and development. The inclusion of women labor force, who are influenced from the employment problem, is an important factor in the social development. For this reason nowadays the importance of the structure of women labor force and women employment are increased. The display of current situation of the women labor force will show the way for the related policies. In this study, related literature inquires are made and the datas of Turkish Statistical Institute are used. The women employment are considered across the board in accordance with statistical datas, the profile of Turkish women labor force in the working life is displayed, the assesments are made according to the general structure of the economy. It is considered that employment of women is important in terms of social development, but it is not possible to increase women employment to the desired level due to the current social structure and economic policies.

Keywords: Labor Force, Employment, Women Work Force, Women Employment, Women at Work.

* Dr., Erzincan Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, ikarabiyik@erzincan.edu.tr

1.Giriş

Türkiye’de 2000 yılı sonrası; ekonomik, sosyal ve siyasal alanda köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değişim süreci, kamunun iktisadi sistemdeki etkinliğinin azalmasına, tarımın göreceli olarak önemini kaybetmesine neden olmuştur. Ekonomide ki yapısal dönüşüm ve yaşanan krizler nedeniyle, işsizlik olgusu hızla artmış ve toplumsal refah düzeyi bundan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durum toplumu kronik bir yoksulluğun kucağına iterken sosyal sorunları derinleştirme yönünde etki yapmıştır. Ekonomideki yapısal sorunlar ve izlenen politikalar, işsizliği azaltmada yetersiz kalmıştır. Türkiye emek piyasasında kadın işgücü, genişleyen istihdam ve işsizlik sorunundan daha fazla etkilenen kesimde yer almıştır.

Ağırlaşan sosyal sorunlarla birlikte bireyin istihdam imkânlarının daralması, bireysel yeteneklerin zayıflamasına neden olurken aynı zamanda büyük ve önemli bir milli servetin de kaybını beraberinde getirmektedir. Bu süreç, artan işsizliğin ve yoksulluğun önlenmesinde tüm sosyo–ekonomik unsurların seferber edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu husus önemli bir ekonomik unsur olan kadın işgücünün çalışma hayatına dâhil edilmesi ve kadınların işgücüne katılımlarını artırmaya yönelik politikaların hayata geçirilmesini gündeme getirmiştir. Zira kadınların işgücüne katılımının ve istihdamının artırılması, bireysel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinde önemli bir unsurdur.

Tarihi süreç içinde toplum yaşantısındaki asıl yerinin ailesi ve evi olduğu görüşü nedeniyle kadınlar, bireysel kazanç elde etmeye yönelik iktisadi faaliyetlerin dışında, doğal bir iş bölümü algısı bağlamında ev odaklı işleri yapmak zorunda kalmıştır. Ancak yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler sürecinde, toplumsal ve ekonomik kalkınmada kadınların etkin biçimde yer alması, işsizlik ve yoksulluk sorununun çözümünde önemli bir rol oynayacağı kanaati hâsıl olmuştur.

Son yıllarda toplumlarda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler ve dünya ekonomisindeki yapısal değişimler, emek piyasalarının esnekleşme temelinde yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Klasik mavi yakalı ve güvenceli işler, yerlerini giderek yarı zamanlı ve güvencesiz işlere bırakmış; bu ise kadınların ekonomik aktivitelerini ve istihdam içindeki yerlerini derinden etkilemiştir. Bu süreçte kadınların çalışma hayatındaki yerine ilişkin gelişmelerin tanımlanması ve analiz edilmesi, hem sosyal bilimcilerin hem de politika yapımcıların temel ilgi alanlarından biri haline gelmiştir.

Kadın işgücünün ücret karşılığı çalışma hayatına dâhil edilmesi ve bu yönde politikaların izlenmesi ülke kalkınmasında fevkalade önemli olduğundan, kadın işgücünün mevcut durumunun ortaya konulması izlenecek politikalara da ışık tutacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, öncelikle dünyada ve Türkiye’de kadının işgücüne katılımı incelenecektir. Daha sonra, günümüzde kadın istihdamının ne durumda olduğunu anlamak için, bu alanda yapılmış çalışmalar ve istatistiki veriler baz alınarak kadının çalışma hayatındaki profili ortaya konulacak ve bir durum tespiti yapılacaktır. Kullanılan istatistiki veriler tablolar oluşturularak irdelenecek ve çalışma genel bir değerlendirmeye sonlandırılacaktır.

2.Dünyada ve Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılma Oranı

İşgücüne katılma oranı (İKO)¹ belirli bir yaş ve cinsiyetteki kişinin işgücünde olma ihtimalini gösteren önemli bir kriter ve kavramdır. Bireylerin işgücüne katılma kararlarını yansıtan bu oran ekonomi politikalarının uygulanmasında göz önünde tutulan temel göstergelerden biridir. Mesela, işgücünün tam istihdamını sağlamaya yönelik politikaları oluşturup uygulamak için toplumda kaç kişinin çalışmak istediğinin bilinmesi gerekir. Bu bilgiyi ise işgücüne katılma oranı sağlar².

Dünya genelinde ekonomik gelişme ve sanayileşme ile birlikte tarımsal üretimde verimlilik artarken, şehirlerde yeni sanayi tesislerinin açılması köyden kente göçü teşvik etmiş ve hızlandırmıştır. Bu süreçte toplumların tüketim kalıpları değişmekte, yaşam standardı yükselmekte ve daha önce evde üretilen çoğu üretim ve tüketim maddesini piyasadan alma eğilimi artmaktadır. Bütün bunlar hem erkeklerin hem de daha ziyade kadınların işgücüne katılımlarını artırmaktadır. Diğer taraftan, sanayinin gelişip olgunlaşmaya başlamasıyla işgücüne katılım oranlarının azalma eğilimine girdiği gözlenmektedir. Çünkü sosyal refahın gelişmesi eğitim sürelerinin ve emeklilik yaşının uzamasına, boş zaman tüketiminin artmasına neden olmaktadır³. Sanayileşmenin olgunlaşmasına bağlı olarak toplumun gelişmişlik düzeyi arttıkça, kadınların da işgücüne katılım oranı evvela düşmekte daha sonra yükselmektedir⁴.

Tarihi seyir içinde, işgücüne katılımın tarım toplumlarında yüksek, buna karşılık sanayileşme ve kentleşmedeki gelişmeye paralel olarak önce azalan sonra da eğitim düzeyindeki artışa paralel olarak artan bir seyir izlediği görülür⁵. Bu eğilim, kadınların tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaya ve üretime dâhil olurken, kente göç sonrası genel eğitim düşüklüğü, mesleki eğitim eksikliği ve sanayi işgücü özelliği taşımamak gibi çeşitli nedenlerle üretim süreci dışında kalmalarından kaynaklanmaktadır.

Kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak hem teorik hem de politik nedenlerden dolayı önemli bir husus olarak kabul edilmekle⁶ birlikte, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere nazaran düşük olup, yıllara göre azalma eğilimi göstermektedir. Kadının niteliksel gelişimini ve işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması bu düşüşün önemli nedenlerinden biridir. İşgücüne katılım açısından, Türkiye’de kadınların konumu köklü bir sorunu yansıtmaktadır. 20’li yaşlarının sonuna doğru kadınların işgücü piyasasından ayrılması güçlü bir eğilim halini

¹ İKO = (Çalışanlar + İşsizler /Aktif Nüfus) x 100

² Mustafa Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, 4.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, Eylül 2007, s.53.

³ Sebahaddin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, 10.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s.132-141.

⁴ Ajit K. Ghose, Nomaan Majid, Christoph Ernst, **Küresel İstihdam Sorunu**, Çeviri Edit.: Ömer Faruk Çolak, Ankara, Efil Yayınevi, Mart 2010, s.12.

⁵ Özlem İşığıçok, **XXI. Yüzyılda İstihdam ve İnsana Yakışır İş**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2005, s.114.

⁶ M.D.R. Evans, Jonathan Kelley, “Trends in Women’s Labor Force Participation in Australia: 1984-2002”, **Social Science Research**, Volume 37, Issue 1, 2008, 289.

almıştır⁷. 2010 yılı sonu itibarıyla, Türkiye’de %27,6⁸ olan kadın işgücüne katılma oranı, 27 AB ülkesinde ortalama %66,1 ve OECD ülkelerinde ise %60,8 olarak gerçekleşmiştir⁹. Buna göre Türkiye kadınların işgücüne katılımı açısından OECD ülkelerinin en alt sıralarında yer almaktadır¹⁰.

Dünyada genel olarak ve bölgelere göre kadınların işgücüne katılımı dikkate alındığında ise, Türkiye dünya kadın istihdamının oldukça gerisindedir. Gelişmiş Ekonomiler ve Avrupa Birliği’nin, Bağımsız Devletler Topluluğu, Doğu Asya, Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin, Latin Amerika ve Karayipler, Sahra Altı Afrika ülkelerinin yaklaşık olarak yarısı kadardır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle kadınların işgücüne katılımı açısından paralel bir seyir izlemektedir¹¹. Bu durum Tablo 1’de daha net olarak görülmektedir.

Tablo 1. Dünyada Bölgelere Göre Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%)

	2000	2001	2002	2005	2007	2008	2009	2010
Dünya	52	52	52,1	52,5	52	52,7	52,7	51,2
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	51,8	51,7	51,7	52,2	53	53	53,1	53
Orta ve Güneydoğu Avrupa (AB dışı) ve Bağımsız Devletler Topluluğu	49,4	49	49,4	49	49,2	50,1	50,4	49,9
Doğu Asya	69,7	69,4	69,1	68,3	67,2	66,8	66,5	66,7
Güney Doğu Asya ve Pasifik	58,5	58,8	58,4	57,7	58,7	57,9	57,6	58,7
Güney Asya	35	35,4	35,8	38,2	33,9	39,3	39,6	31,8
Latin Amerika ve Karayipler	48,1	48,7	49,6	50,5	52,1	51,8	52	53,5
Orta Doğu	16,3	16,7	17,2	24,1	17,7	24,6	24,8	18,4
Kuzey Afrika	22,1	21,7	21,2	27,1	23,7	27,5	27,6	24,2
Sahra Altı Afrika	62,7	63,1	63,5	60,7	64,4	61,3	61,3	64,5
TÜRKİYE	26,6	27,1	27,9	23,3	23,6	24,5	26	27,6

Kaynak: ILO, **Global Employment Trends 2012**, International Labour Office, Geneva 2012, s.96; TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2010**, s. 131

⁷ Erdal Tanas Karagöl, Tekin Akgeyik, “Türkiye’de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler”, **Seta Analiz**, Sayı:21, Mayıs 2010, s.10.

⁸TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2010**, Ankara, TÜİK Matbaası, Yayın No:3641, Aralık 2011, s.131.

⁹ Meltem Dayıoğlu, Murat G. Kırdar, **Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler**, Ankara, DPT Yayınları, Mart 2010, s.1-7.

¹⁰ Abdullah Yılmaz, Yavuz Bozkurt, Ferit İzci, “Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2), 2008, s. 94.

¹¹ ILO, **Global Employment Trends 2011**, Geneva, International Labour Office, 2011, s.66; TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2010**, Ankara, TÜİK Matbaası Yayınları, Yayın No: 3518, Nisan 2011, s.48.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının önemi, Kalkınma Plan ve Programları ile çeşitli politika dokümanlarında sık sık vurgulanmakla birlikte bu hususta henüz istenilen düzeye ulaşılamamıştır¹². Kadınların daha aktif olarak işgücüne katılımları 1950’lere dayansa da¹³, son yıllarda düşük oranlarda artış olmakla birlikte dünyada ki genel eğilimin tersine Türkiye’de 1950’lerin ortalarından başlayarak kadınların işgücüne katılım oranları sürekli düşmüştür¹⁴. Bunun nedeni; Türkiye ekonomisinin 1950’lerin sonuna kadar tarımsal üretime dayalı bir ekonomi olması¹⁵, ekonomik yapıda meydana gelen değişimler ve bunlara eşlik eden sosyal dönüşümlerdir¹⁶. 1950 yılında %81,5 olan kadın işgücüne katılma oranı 1955’de %72’ye, 1965’te %56,2’ye¹⁷, 1990 yılında %34,1’e, 2000 yılında %26,6’ya, 2005 yılında %23,3’e düşmüş, 2010 yılında ise 4,3 puan artarak %27,6’ya yükselmiştir (Tablo 2).

Son yıllarda kadın istihdamı hususunda izlenen aktif işgücü politikaları kapsamında kadınların işgücüne katılımında nispi oranda bir artış olsa da, 2010 yılında çalışma çağındaki kadın nüfusu (26.740.000) ve kadın işgücü (7.383.000)¹⁸ göz önünde bulundurulduğunda işgücüne katılım oranının halen düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun nedeni, özellikle köyden kente göç sonucu kente gelen ve yeterli eğitime sahip olmayan kadınların işgücüne katılımının düşük olması; ayrıca çocuk sayısındaki artış durumu ve çocuk bakım ünitelerinin yetersizliğinin kadınların işgücüne katılımını azaltıcı yönde etki yapması, yaşanan ekonomik krizler, ekonominin istihdam sağlayamaması, yüksek işsizlik ve erken emeklilik¹⁹ olarak belirtilmektedir. Türkiye’de toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve bu iş bölümüne bağlı olarak kadınların ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu görülmesi, bakım hizmetlerinde kamusal destek kurumlarının yetersizliği kadınların iş gücü piyasasına katılımını ve iş aramasını büyük ölçüde engellemekte²⁰ olduğu

¹²Öznur İşçi, Hatice Görgülü, “AB Sürecinde Türkiye’de Kadın İstihdamı”, http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Oznur%20Isci%20%20Hatice%20Gorgulu.pdf, (29.06.2011).

¹³ Faruk Kocacık, Veda B. Gökkaya, “Türkiye’de Çalışan kadınlar ve Sorunları”, C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, 2005, s.201.

¹⁴Yıldız Ecevit, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2008-07/468, Temmuz 2008, s.115; TÜRK-İŞ, **Türkiye’de Emek Piyasasında Kadınların Durumu**, Ankara, TÜRK-İŞ Yayınları, 2005, s.4.

¹⁵TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yay. No:2004-11/381, 2004, s.29-30.

¹⁶ TÜSİAD, **Kadın – Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul, TÜSİAD Yayın., Yayın No: TÜSİAD-T/2000 -12/290, Aralık 2000, s.129.

¹⁷ Emel Doğramacı, **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1989, s.131; İlhan Dülger, **Türkiye’de Şehirde Yaşayan Kadının Siyasi Haklarını Kullanma Eğilimleri**, Ankara, DPT Yayınları, 1984, s.95.

¹⁸ TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2010**, s.48.

¹⁹ Başbakanlık KSGM, **Kadın ve Ekonomi**, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Eylül 2008, s.10

²⁰ Gülay Toksöz, “Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kıskaçında Türkiye’de Kadın Emeği”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der.: Nergis

sıklıkla belirtilmiş olsa da asıl nedenin, ekonominin yeterli istihdam yaratmaması ve bu yönde izlenen politikalar olduğu inancı güçlenmektedir. Çünkü mevcut şartlar göz önünde tutulduğunda, kadınların çalışmaya hazır olarak işgücü piyasasına girmeleri, yüksek oranda seyreden işsizlik sorununun daha da artmasına²¹ neden olabilecektir.

Tablo 2. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (%) (15+yaş)

Yıllar	Türkiye’de Toplam İKO	Kadın İşgücüne Katılım Oranı	Türkiye’de Toplam İşsizlik Oranı	Kadın İşsizlik Oranı
1990	56,6	34,1	8	8,5
1995	54,1	30,9	7,6	7,3
2000	49,9	26,6	6,5	6,3
2001	49,8	27,1	8,4	7,5
2002	49,6	27,9	10,3	9,4
2003	48,3	26,6	10,5	10,1
2004	46,3	23,3	10,8	11
2005	46,4	23,3	10,6	11,2
2006	46,3	23,6	10,2	11,1
2007	46,2	23,6	10,3	11
2008	46,9	24,5	11	11,6
2009	47,9	26	14	14,3
2010	48,8	27,6	11,9	13

Kaynak: TÜİK, *İstatistiklerle Kadın 2010*, s.48, TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2010*, s. 131

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, kırsal bölgelere oranla kentlerde daha düşüktür²². Bunun nedeni, kentlerde “ev kadını” sıfatıyla işgücü dışında tutulan kadınların kırsal alanlarda “ücretsiz aile işçisi” olarak işgücüne dahil edilmeleridir. Bir başka nedeni ise genel de olduğu gibi kentte de kadın işgücünün eğitim seviyesinin düşüklüğüdür²³. 2010 yılı verileri ışığında, kente göre (%23,7) kırsal alanda daha çok kadın işgücüne katılıyor (%36,3)²⁴ gibi görünse de, kırdaki 100 kadından yaklaşık 84’ü tarım kesiminde ve bunların %77’si herhangi bir ücret

Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2009, s.211.

²¹ Aysun Sayın, *Avrupa Birliği’nde Çalışma Yaşamında Kadın – Erkek Eşitliği: Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, İstanbul, KEİG Yayınları, Aralık 2008, s.67.

²² Başbakanlık KSGM, *Kadın ve Ekonomi*, s.11.

²³ Biçerli, a.g.k., s.74.

²⁴ Hazine Müsteşarlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Ankara, Haziran 2011, s.72.

almaksızın ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır²⁵. Dolayısıyla “ücretsiz aile işçisi” kategorisinde çalışanların sayıca fazla olması, kentlerde ki işgücüne katılım oranının kırsal bölgelere göre düşük çıkmasına neden olmaktadır²⁶. Ancak, kentsel alanlarda işgücüne katılım ve istihdam oranlarının daha düşük ve işsizlik oranlarının daha yüksek olması, küresel ölçekte de gözlenen bir eğilimdir²⁷.

3.Dünyada ve Türkiye’de Kadın İstihdamı

Kadın istihdamının artırılması bireysel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinde önemli bir unsurdur. Ancak Türkiye’de istihdam artış hızı her yıl işgücüne katılan nüfus artış hızı karşısında yetersiz kalmakta ve ekonomideki büyüme yeteri kadar istihdam sağlayamamaktadır²⁸. Ekonomideki yetersiz istihdam dolayısıyla kadınların istihdama katılma imkânları düşmektedir. Kadınların istihdama katılımlarının düşük düzeyde gerçekleşmesi, hem kadınların yapabilirlikleri önünde önemli bir engel teşkil etmekte, hem de sosyal kalkınmanın gerçekleşmesini imkânsız kılmaktadır.

Türkiye’de kadın istihdamı, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çözülmesi beklenen bir sorun olagelmıştır. Bu noktada tarihi süreç dikkate alındığında kadınların istihdam düzeylerinin düşüklüğünün topluma özgü nedenleri arasında; toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kente yönelen göç hareketi, tarımsal yapıdaki çözülme, geleneksel aile yapısının zayıflaması, aile ve çalışma hayatının dengelenmesinde yaşanan sıkıntılar ve kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğü önemli unsurlar olarak sayılmıştır²⁹. Ancak ekonomide yaşanan yapısal değişimler, uygulanan politikalar ve sosyal dönüşümler genel anlamda istihdamın, özelde ise kadın istihdamının düşmesinde önemli faktörler olagelmıştır.

Tablo 3.Dünyada Bölgelere Göre Kadın İstihdam Oranları (%)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dünya	48,6	48,9	48,9	48,9	48,6	48,1	47,8
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	48	48,4	49	49,5	49,7	48,9	48,6

²⁵ Başbakanlık KSGM, **Türkiye’de Kadının Durumu**, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Aralık 2010, s.21.

²⁶ Özay Mehmet, Cem Kılıç, **Çalışma Ekonomisi Teorisi**, Ankara, Gazi Kitabevi, Mayıs 2009, s.30-31.

²⁷ Ghose, Majid, Ernst, a.g.k., s.30-31; Nergis Mütevellioğlu, **Antalya’da İstihdam ve İşsizlik**, Antalya, Türkiye İş Kurumu – İİMEK Yayını, Mart 2011, s.76.

²⁸ Başbakanlık KSGM, **Kadın ve Ekonomi**, s.13.

²⁹ Nükhet Hotar, “Ekonomik Toplumsal Kalkınma ve Kadın İstihdamı”, **TÜRK – İŞ Dergisi**, Sayı: 392, Ankara, Mart 2011, s.84-86.

Orta ve Güneydoğu Avrupa (AB dışı) ve Bağımsız Devletler Topluluğu	44	44,1	44,5	45,1	45,3	44,7	45,1
Doğu Asya	67,1	65,7	65,6	65,6	64,8	64,6	64,6
Güneydoğu Asya ve Pasifik	55,6	54,3	54,4	55,1	55,5	55,5	55,5
Güney Asya	33,4	35,2	34,7	33,6	32,5	31,4	30,1
Latin Amerika ve Karayipler	42,9	46,1	46,5	47,2	47,7	47,5	48,4
Orta Doğu	13,2	15,3	15,1	15,1	14,3	14,5	14,8
Kuzey Afrika	17,5	18,2	18,6	19,8	19,9	19,8	20
Sahra Altı Afrika	56,4	58,3	58,5	58,6	58,8	58,8	58,7
TÜRKİYE	31,2	20,7	21	21	21,6	22,3	24

Kaynak: ILO, *Global Employment Trends 2012*, International Labour Office, Geneva 2012, s.94; TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, TÜİK, Ankara, Aralık 2010, s.133; TÜİK *İstatistiklerle Kadın 2010*, s.48.

Türkiye’de son 10 yılda kadın istihdamı, 2010 yılında düşük oranda artış gösterse de genel anlamda sürekli azalmıştır. OECD ülkelerinde istihdam oranı %63, AB ülkelerinde ise ortalama %60³⁰ iken, Türkiye’de bu oran %43’tür. 2010 yılı verilerine göre, Türkiye’de kadın istihdam oranı %24,0³¹ iken, 27 AB ülkesinde ise bu oran ortalama olarak %58,2’dir³². Bu haliyle Türkiye kadın istihdamında, küresel eğilimin gerisinde ve oldukça altında kalmaktadır. Bu durum Tablo 3’te net olarak gözükmektedir.

Türkiye’de kadın istihdamı, gelişmiş ekonomiler ve AB ülkelerinin, Orta ve Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu’nun, Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Pasifik, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayipler ve Sahra Altı Afrika bölgelerinin oldukça gerisinde, Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgelerine paralel bir seyir izlemektedir (Tablo 3). Bu haliyle Türkiye’de ki kadın istihdamı (%24,0), dünya kadın istihdamı oranının (%47,8) yarısı kadardır.

Genel olarak 2000 - 2010 yılları arası kadın istihdam oranı düşmekte iken, son yıllarda uygulanan aktif işgücü politikaları kadın istihdam oranında nispeten bir artışa neden olmuştur. Buna rağmen kadın işgücü göz önünde tutulduğunda oldukça düşük sayılabilir. Tablo 4’te görüldüğü gibi 1990 yılında kadın istihdam %31,2 oranıyla, 1990 sonrası dönemlere göre en yüksek oransal değeri temsil etmektedir.

³⁰ Ülker Şener, “8 Martın 101. Yılında Kadınlar”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, Mart 2011, s.3-4.

³¹ TÜİK, *İstatistiklerle Kadın 2010*, s.48.

³² European Commission, **Employment in Europe 2010**, Luxembourg, Publications Office of the European Union, October, 2010, s.165.

Tablo 4. Türkiye’de Kadın İstihdam Oranları (15+Yaş) (Bin kişi)

Yıllar	Kadın Çalışma Çağı Nüfusu	İşgücü	Toplam İstihdam Edilen	İstihdam oranı (%)
1990	18.045	6.162	5.637	31
1995	20.787	6.428	5.958	29
2000	23.295	6.188	5.801	25
2001	23.769	6.451	5.969	25
2002	24.214	6.760	6.122	25
2003	24.652	6.555	5.891	24
2004	24.293	5.669	5.047	21
2005	24.685	5.750	5.108	21
2006	25.080	5.916	5.258	21
2007	25.480	6.016	5.356	21
2008	25.855	6.329	5.595	22
2009	26.317	6.851	5.871	22
2010	26.740	7.383	6.425	24

Kaynak: TÜİK İstatistiklerle Kadın 2010, s.48, 60; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2010, s.131.

Türkiye’de kadın istihdamının düşük seviyede seyretmesiyle ilgili önemle üzerinde durulması gereken asıl etken ekonomide izlenen istihdam ve istikrar politikalarıdır. Bu bağlamda 1980’lerde IMF ve Dünya Bankası’nın talepleri doğrultusunda ithal ikameci büyüme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir. IMF ve Dünya Bankası (DB) kaynaklı Yapısal Uyum Programları kabul edilerek, neoliberal politikalar çerçevesinde serbest piyasa ekonomisinin öne çıkarılmasıyla kamu ekonomisinin faaliyet alanı daraltılmış, özelleştirmeler yoluyla kamu işletmelerinin büyük kısmı özel sektöre devredilmiştir³³. Bu dönemde kamunun sabit sermaye yatırımları gerilerken özel sektör yatırımlarının aynı ölçüde artmaması, artan işgücü arzını karşılayacak işgücü talebinin yaratılmamasına neden olmuştur. Bu durum genel olarak istihdamın daralmasına ve işsizliğin artmasına neden olurken özellikle kadın istihdamının düşmesinde etkili bir faktör olmuştur³⁴.

³³ Başbakanlık KSGM, **Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Nisan 2000, s.4.

³⁴ Toksöz, “Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kıskaçında Türkiye’de Kadın Emegi”, s.211.

3.1.Kadın İstihdamının Önemi

Kadınlar bir toplumun ön planda olmayan fakat toplumun ilerlemesinde önemli etkileri olan üyeleridir. Bir toplumda kadın ne kadar etkin ve üretkense toplum o kadar gelişmiştir. Çalışma hayatında kadının yer alması toplumsal ve ekonomik kalkınma sürecinde, insanın ve insan emeğinin özgürleşmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda kadınların çalışması toplumsal statülerinin yükselmesi bakımından da gereklidir³⁵. Dolayısıyla toplumsal ve ekonomik kalkınma sürecinde kadınların etkin biçimde yer alması, kadınların işgücüne katılımının ve istihdamının artırılması, bireysel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinde önemli bir unsurdur. Bu çerçevede kadın istihdamının artması, kadın yoksulluğunun önlenmesi, haneye giren daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak anlamına gelir³⁶.

Türkiye’de toplumsal yaşam biçimi büyük ölçüde erkeğin eve gelir getirdiği, tek kazananlı aile modeline dayanmaktadır. Buna karşın, ekonomide sık tekrarlanan krizler nedeniyle erkeğin işsiz kalma ihtimali de çok yüksektir. Ayrıca, sadece işsizlik nedeniyle değil, iş kazaları, hastalık ve iş göremezlik gibi durumlarda da tek kazananlı haneler yoksulluğa itilirler. Bugün tüm dünyada yoksullukla mücadele stratejileri arasında, tek kazananlı hane modelinin yerine çift kazananlı hane modeli teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Kadının istihdama katılmasıyla çift kazananlı hane modeline geçilmesi, kadınların ev içinde daha çok söz sahibi olma imkânını artırırken, hanenin gelir düzeyini yükseltecek; kadınların, yaratıcılıklarını, becerilerini ve yeteneklerini geliştirecek, yoksulluk riskini azaltacaktır.

Kadınların kendilerine ait gelirlerinin olması ekonomik bağımlılıklarını azaltacaktır. Aynı zamanda kadınların karşı karşıya kaldığı, aile içi şiddet ve taciz, ekonomik şiddet, erken evlenme, erken doğum gibi konularla baş edebilmelerine de yardımcı olacaktır. Ev içinde her gün tekrarlanan rutin işlerle uğraşmak onları durağan bir yaşama mecbur bırakarak potansiyellerini sınırlamakta iken istihdama katılmaları yeteneklerini, ilgi ve yaratıcılıklarını açığa çıkarma fırsatı verecek ve bu fırsatları başkalarıyla paylaşabilme imkânı sağlayacaktır.

Kadınların iş yaşamına katılmasıyla toplumsal hayatta daha fazla yer alıyor olması cinslerin sosyal yaşamda birlikte var olma durumunu güçlendirecek, güç dengelerini kadının lehine dönüştürecektir. Aile hayatı eşitler arasında daha demokratik ve özgürlükçü bir birliktelik olacaktır. Birlikteliklerin, maddi koşullar ya da mağduriyet gereği değil, sevgi ve saygı içinde yaşanması, insanı ve toplumu güçlendirecek bir olgudur.

Sonuç itibarıyla, kadının istihdamdaki önemine rağmen Türkiye’de kadın istihdamı oldukça düşük düzeydedir. Bunun belli bir nedene bağlamak ve açıklamak

³⁵Meltem Kurtsan, “İş Hayatında Kadının Yeri ve Karşılaştığı Engeller”, http://www.ba.metu.edu.tr/~manclub/yayinlar/glokal/insan_kaynaklari/kadin.html, (01.07.2011).

³⁶ Yıldız Ecevit, **İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı**, Ankara, İŞKUR, Şubat, 2010, s.2.

oldukça zordur. Çünkü kadın istihdamını etkileyen faktörler göz önünde tutulduğunda, kadın istihdamının düşüklüğü çok boyutlu ve çok faktörlü bir sorundur. Ancak genel manada kadın istihdamının önündeki engeller ana başlıklar olarak şöyle sıralanmaktadır: Geleneksel aile yapısı, toplumsal değer yargıları, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadın emeği talep yapısının zayıflığı, ekonominin istihdam hacminin düşüklüğü, kırsal kesimden kente yönelen göç hareketi, tarımsal üretim yapısındaki çözülme, genel ve özellikle mesleki alanda kadın eğitim düzeyinin düşüklüğü, kadının doğurganlığı, analığı, ev işleri ve çocuk bakımının kurumsallaşmaması ve kadının işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların olmayışıdır³⁷. Bunların yanısıra ekonomide izlenen politikalar da istihdamın düşmesi açısından önemli bir faktördür.

3.2. Türkiye’de Kadın İstihdamının Yapısı

Bir toplumun kalkınmasında nüfus ve işgücü önemli faktörlerdir. Bir ekonomide istihdamının yapısının belirlenmesi, insan gücü potansiyeli ve emek piyasalarının durumu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu kapsamda kadın istihdam yapısının belirlenmesi, kadın işgücü potansiyelini ve emek piyasasındaki durumunu ortaya koyacaktır. Bu münasebetle bu bölümde, Türkiye’de kadın istihdamının yapısı çeşitli boyutları ile irdelenecektir. Ulaşılan neticeler, kadın istihdamına yönelik izlenecek politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında yol gösterici olacaktır.

3.2.1. Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı

Bir ekonomide istihdamın hangi sektörlerde gerçekleştiğini gösteren istihdamın sektörel dağılımı; bir ülkenin ekonomik gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyinin en önemli göstergelerinden biri³⁸, ekonominin istihdam sağlama kapasitesinin değerlendirilmesinde önemli bir boyutu oluşturmaktadır³⁹. Gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmaya bağlı olarak istihdamın sektörel dağılımında tarımdan, sanayi ve hizmetler sektörüne geçiş yönünde değişimler meydana gelmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ekonomilerde kalkınma ile birlikte sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam artarken tarım sektöründe istihdamın azaldığı gözlenmektedir⁴⁰. Bunun nedeni tarımsal alandaki çözülme ve işgücünün kente göçü olabilir. Bu süreç tarımda ücretsiz aile işçisi sayılan kadınları, “ev hanımı”

³⁷ Şelale Uşen, Meltem Güngör Delen, “Eğitilmiş Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:11, Sayı:4, 2011, s.156-160; Ecevit, **İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı**, s.10-11.

³⁸ Işığışık, a.g.k, s.117.

³⁹Süleyman Özdemir, Halis Yunus Ersöz, İbrahim Sarıoğlu, **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi**, İstanbul, İTO Yayınları, 2006, s.98; Hacer Ansal vd. **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Kasım 2000, s.30.

⁴⁰ Metin Berber, Burçin Yılmaz Eser, “Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz”, **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, Nisan 2008, s.5.

konumuna getirmiş ve çalışma hayatına katılabilenleri ise vasıfsız işgücüne ihtiyaç olan kayıt dışı hizmet alanlarında toplamıştır⁴¹.

Tablo 5'te görüleceği gibi kadın istihdamının sektörel dağılımı tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektörleri açısından incelendiğinde, kadın işgücünün en çok istihdam edildiği sektörün tarım sektörü olmasına rağmen hizmetler sektöründe kadın istihdamının tarım sektörünün eşliğinde ve artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunun nedeni hizmetler sektöründeki iş alanlarından bazılarının özellikle ev odaklı işlerin "kadınlar için uygun alanlar" olarak toplumsal kabul görmesi olabilir⁴².

Tablo 5.Sektörler İtibariyle Kadın İstihdamının Durumu (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
1989	76,6	8,8	0,2	14,4
1999	66,4	11,4	0,4	21,8
2000	60,5	12,6	0,6	26,4
2001	63,3	11,8	0,4	24,5
2002	60	13,3	0,4	26,3
2003	58,5	12,9	0,5	28,1
2004	57,2	13,6	0,5	28,7
2005	51,6	14,6	0,5	33,3
2006	48,5	14,4	0,6	36,5
2007	45,4	14,9	0,7	39
2008	42,1	15	0,8	42,1
2009	41,6	14,6	0,7	43,1
2010	42,8	15	0,8	41,7

Kaynak: TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2010**, s.62, 63; Gülay Tokgöz, **Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu**, Ankara, Uluslararası Çalışma Ofisi, 2007, s.27; TÜİK, www.tuik.gov.tr.

Türkiye’de 2010 yılı verilerine göre istihdama katılan kadınların %42,8’si tarım sektöründe, %15’i sanayi sektöründe, %0,8’i inşaat sektöründe, %41,7’si ise hizmet sektöründe çalışmaktadır. Buna göre tarım sektörünün istihdam içinde en yüksek paya sahip olduğu ve kadın istihdamının tarımda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu haliyle inşaat ve sanayi sektörü, özellikle imalat sanayi halen kadın işgücünün oldukça sınırlı olduğu bir sektör olma özelliğini korumaktadır.

⁴¹ Başbakanlık KSGM, **Türkiye’de Kadının Durumu**, s.21

⁴² Başbakanlık KSGM, **Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ...**, s.8-9.

3.2.2.Kadın İstihdamının Meslek Gruplarına Göre Dağılımı⁴³

Meslek, belirli bir kişinin statüsüne veya ekonomik faaliyet dalına bakılmaksızın bu kişi tarafından yapılan işe denilmektedir. Bununla birlikte bir kişinin statüsü ve ekonomik faaliyet dalı, kişinin mesleğini belirleyen en önemli faktördür. Bir ülkedeki istihdamın mesleki dağılımı, o ülkenin ekonomik ve sosyal durumunu açık bir şekilde ortaya koyar⁴⁴.

Bir ülkede istihdamın mesleki dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, eğitim düzeyi ve teknolojik gelişme düzeyi ile yakından ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde, orta ve uzun süreli eğitim sonunda kazanılan mesleklerin toplam istihdam içindeki payı yüksektir. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerde nüfusun önemli bir kısmı yeterli eğitim imkânına sahip olmadığı için, ya tarımsal mesleklere ya da az nitelik gerektiren mesleklere sahiptirler.

Kadınların meslek gruplarına göre dağılımı, cinsiyete dayalı işbölümünün çalışma yaşamındaki yansımalarını net olarak gözler önüne serer. Kadın istihdamının meslek grupları açısından dağılımında tarım tabanlı iş ve meslekler ilk sırada yer almaktadır (Tablo 6). Bunun nedeni kadınların ikincil işgücü olarak nitelik gerektirmeyen istihdam alanı olan kadın istihdamının tarım sektöründe ilk sırada yer alması olabilir. Cinsiyete dayalı iş bölümü algılamasının bir sonucu olarak kadınlar genellikle “kadına uygun” görülen düşük statülü ve nitelik gerektirmeyen işlerde yoğunlaşmıştır. 2010 yılı sonu itibarıyla istihdamdaki kadınların yarısı %50,8’i tarım ve hayvancılık gibi nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır. Kanun yapıcılık, üst düzey yöneticilik ile karar alma süreçleriyle ilgili mesleklerde yer alan kadınların oranı ise %2,9’dur. Sanayide de yine nitelik gerektirmeyen mesleklerde kadınlar ağırlıkta iken nitelikli işlerde erkekler istihdam edilmiştir⁴⁵.

Tablo 6’da 2001 yılı sonu verilerine göre nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları grubu %61,3 ile en yüksek paya sahiptir. Kadın istihdamının %5,8’i ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır. Kadın istihdamında en düşük pay ise yaklaşık %2 ile (119 bin kişi) tesis ve makine işçileri ve montajcılardır.

⁴³ Meslek Gruplandırılmaları TÜİK tarafından 2001 yılı itibarıyla yeni seriler baz alınarak yeniden tanımlanmış ve oluşturulmuştur. Dolayısıyla çalışmada bütünlük olması açısından yeni tanımlamalar ve 2001 yılı baz alınmıştır.

⁴⁴ Sedat Murat, "AB Ülkelerinde ve Türkiye’de İşgücünün Yapısı", Prof. Dr. Nusret EKİN’e Armağan, Ankara, TÜHİS, Yayın No:38, 2000, s.330.

⁴⁵ Sosyal-İş Sendikası, 8 Mart’ın 100. Yıldönümünde Türkiye’de ve Dünyada Kadın Emeği ve İstihdamı Raporu, Sosyal-İş Sendikası, Mart 2010, s.16.

Tablo 6.Kadın İstihdamının Meslek Grubuna Göre Dağılımı (15+ yaş) (Bin kişi)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kanun Yapıcılar Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler	138	119	114	126	152	158	157	183	189	189
Profesyonel Meslek Memurları	410	442	443	427	467	503	515	522	595	632
Yardımcı Meslek Memurları	316	299	300	311	366	406	413	471	437	435
Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	330	425	478	431	448	503	557	584	601	661
Hizmet ve Satış Elemanları	262	342	352	356	402	478	524	548	594	634
Nitelikli Tarım Çalışanları	3660	3283	3269	2041	2004	1842	1787	1790	1852	2093
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	389	418	347	335	336	322	284	287	338	378
Tesis ve Makine İşçileri ve Montajcılar	119	138	161	195	221	221	230	207	183	232
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	345	656	427	725	711	824	889	1002	1083	1171

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2010*, s.142

Tablo da fiziksel güç gerektiren işlerde kadın istihdamının düşük olduğu, sosyal ilişkilere ait yeterliliğin yüksek olduğu alanlarda ise kadın istihdamının yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların, fiziksel yeterlilik açısından daha zayıf, buna karşın sosyal ilişkiler açısından daha güçlü olmaları, daha fazla hizmet sektöründe istihdam edilmeleri sonucunu vermektedir.

3.2.3.Kadın İstihdamının İşteki Durumuna Göre Dağılımı

İstihdam edilenlerin işteki durumuna göre dağılımı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine yönelik önemli göstergelerden biridir. Bu bağlamda gelişmişliğin en önemli göstergesi, istihdam edilenler içinde ücretli ve maaşlı çalışanların oranıdır⁴⁶. Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı çalışanların işteki konumu üzerinde belirleyici unsurdur. Bu noktada tarımın istihdam üzerinde ağırlığını koruması ve

⁴⁶ Meryem Koray, *Sosyal Politika*, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000, s.43.

sanayinin yeterince gelişmemiş olması bir yandan ücretli olarak çalışanların sayısını azaltırken diğer yandan gelişmiş ekonomilerde oldukça sınırlı olan ücretsiz aile işçilerinin istihdamdaki payını artırmaktadır⁴⁷.

İşteki durum açısından son yılları değerlendirdiğimizde; 2009 verilerine göre, kadınların %12,8'i kendi hesabına ve işveren konumunda çalışırken, %51,1'i ücretli veya yevmiye karşılığı ve %34,8'i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ücretsiz aile işçisi statüsündeki kadınların tamamına yakını sosyal güvenlik şemsiyesinin dışındadır. İstihdamdaki bütün kadınların yarısından fazlasının (%58,5)⁴⁸ durumu da farklı değildir. İşteki duruma göre yıllar içinde kadınların ücretsiz aile işçiliğinin oranı düşerken ücretli ve yevmiyeli oranı yükselmiştir.⁴⁹ İstihdam edilenlerin işteki statüleri itibariyle dağılımı açısından en belirgin özellik, ücretsiz aile işçiliğinin oldukça yaygın olmasıdır.

Tablo 7. Kadın İstihdamının İşteki Durumuna Göre Dağılımı (Bin Kişi)

Yıllar	Ücretli / Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
1990	1.221	23	492	3.901
1995	1.551	40	494	3.875
2000	2.047	43	687	3.024
2001	1.983	40	769	3.179
2002	2.264	61	763	3.034
2003	2.246	42	716	2.888
2004	2.263	49	490	2.244
2005	2.468	50	667	1.923
2006	2.670	69	659	1.859
2007	2.809	75	617	1.855
2008	2.975	77	616	1.927
2009	2.999	77	749	2.045
2010	3.260	83	822	2.260

Kaynak: TÜİK İstatistiklerle Kadın 2010, s.65; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2010, s.143

Kadın istihdamına 2010 yılı itibariyle işteki durumları açısından bakıldığında ise, 100 kadından sadece %12,8'i kendi hesabına, %1,3'ü işveren, %50,7'si herhangi bir ücret ya da yevmiye karşılığı çalışmakta ve %35,2'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaşamında yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye iş gücü profili içinde özellikle kadınlar açısından ücret dışı çalışma oranının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Buna göre 2010 yılı sonu itibariyle 6 milyon 425 bin olan kadın

⁴⁷ Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, **Sosyal Siyaset**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999, s.72.

⁴⁸ TÜİK, İşgücü Veritabanı (2000-2010), <http://www.tuik.gov.tr>. (10.02.2012).

⁴⁹ TÜİK işgücü istatistiklerine göre 1989 yılında ücretsiz aile işçisi kadınların oranı %71.2 iken ücretli ve yevmiyelilerin oranı %20.8 idi. 2009'da bu oranları sırasıyla %34.8 ve %51.1'e yükselmiştir.

istihdamının 3 milyon 260 bini ücretli ve yevmiyeli, 2 milyon 260 bini ücretsiz aile işçisi, 822 bini kendi hesabına çalışan ve 83 bini işverenenden oluşmaktadır.

Son 10 yılda Türkiye’de istihdam edilenlerin işteki durumunda dikkate değer değişiklikler olmuştur. İstihdam edilen kadınlar arasında ücret ya da yevmiye karşılığı çalışanlar ile işverenlerin oranı artarken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı düşmüş ve kadınlar arasında kendi hesabına çalışanların oranı ise artmıştır. Kadınlar arasında ücret ya da yevmiye karşılığı çalışanların oranı 1990 yılında %21,6 iken, bu oran 2010’a gelindiğinde

%50,7’ye ulaşmıştır. Aynı dönemde istihdam edilen kadınlar arasında işverenlerin payı %0,4’ten %1,3’e, kendi hesabına çalışanların payı %8,7’den %12,8’e çıkmış, ücretsiz aile işçilerinin payı ise %69,2’den %34,98’e düşmüştür (Tablo 7).

3.2.4. Kadın İstihdamının Kayıtlık Durumu

Kayıt dışı ekonomiyi, kayıt sistemine geçirilemeyen ve bu münasebetle takip edilemeyen iktisadi faaliyetler; kayıt dışı istihdamı ise bireyin yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmaması olarak tanımlayabiliriz⁵⁰. Kayıt dışı işlerin genel özellikleri; düşük ücretli ve düzensiz, sosyal güvence ve iş güvencesinden yoksun oluşudur. Kayıt dışı istihdam, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de ekonomik ve sosyal hayatın temel sorun alanlarından biri ve Türkiye ekonomisinde de önemli bir yapısal sorundur⁵¹. Kayıt dışı çalışma, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını etkileyen ve özellikle kentlerde işgücüne katılım oranlarının kadınlar arasında düşük olmasına neden olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu alanda kadınların daha çok istihdam edilmiş olması, kadınların istihdama katılımını etkileyen temel unsurlardan biri olarak kayıt dışı istihdamı ön plana çıkarmaktadır⁵².

Kayıt dışı çalışma açısından kadın istihdamı incelendiğinde, kadınların kayıt dışında çalıştırılma eğiliminin yüksek olduğu görülmektedir⁵³. Bunun nedeni ekonomilerde ihracata dayalı endüstrileşmeye geçiş ve endüstrilerin gelişmiş ülkelere doğru yerleştirilmesi enformel istihdamın artmasına yol açarken, ucuz ve esnek işgücü olarak da çoğu zaman kadınların tercih edilmesi olabilir⁵⁴. Bir başka husus ise, kadınların yaşamak ve geçinmek için gerekli gelirden yoksun⁵⁵, düşük düzeyde düzensiz de olsa gelir elde etmeye muhtaç

⁵⁰ Emel Çetinkaya, Sinem Yıldırım, “Türkiye’de Kadınların Kayıt dışı İstihdamdaki Durumu”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 4-5, Kasım 2009 – Şubat 2010, s.75.

⁵¹ Mehmet, Kılıç, a.g.k., s.58; Çetinkaya, Yıldırım, a.g.m., s.75.

⁵² Uşen, Güngör Delen, a.g.m., s.155.

⁵³ Özlem Çakır, “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, s.25-47.

⁵⁴ Tijen Erdut, “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”, **Çalışma ve Toplum**, 2005/3, s.33.

⁵⁵ Gülay Toksöz, **Kriz Koşullarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşgücü Piyasaları Raporu**, Ankara ILO Ofisi, Aralık 2009, s.5.

olmaları ve çalışacak alan bakımından başka alternatiflerinin bulunmamasıdır⁵⁶. Bunların yanı sıra ikincil iş gücü olarak değerlendirilmesi sonucu kadının piyasadaki iktisadi faaliyetlerini aile bütçesine katkı sağlamak olarak görülmesi ve esas gelir sağlayanın erkek olduğu kabulü⁵⁷ ve çocuklu kadınların çocuklarını bırakabilecekleri yerlerin olmayışı yada pahalı oluşu⁵⁸ kadınları kayıt dışı enformel sektörlerde istihdama itiyor olabilir.

Tablo 8.İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu (15+ yaş) (%)

Yıllar	ERKEK		KADIN		TOPLAM		
	Kayıtlı	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	Kayıtlı Değil	Toplam
2000	55,9	44,1	30,2	69,8	49,1	50,9	100
2001	55,5	44,5	27,8	72,2	48	52	100
2002	56,4	43,6	28,6	71,4	48,6	51,4	100
2003	55,8	44,2	28,7	71,3	48,3	51,7	100
2004	55,7	44,3	32,9	67,1	49,9	50,1	100
2005	57,6	42,4	35	65	51,8	48,2	100
2006	58,6	41,4	37	63	53	47	100
2007	59,9	40,1	39,3	60,7	54,6	45,4	100
2008	61,9	38,1	41,6	58,4	56,5	43,5	100
2009	61,7	38,3	41,6	58,4	56,2	43,8	100
2010	62,8	37,2	41,5	58,5	56,7	43,3	100

Kaynak:TÜİK, İşgücü İstatistikleri Veritabanı (2000-2010), www.tuik.gov.tr (10.02.2012).

Bu hususlara bağlı olarak çalışma hayatında kadınların daha çok düşük vasıflı işler, enformel sektör ve tarımsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak istihdama katıldıklarını ve dolayısıyla daha çok kayıt dışında kaldıklarını söyleyebiliriz. 2010 yılı sonu itibariyle yaptığı işten dolayı çalışanların %43,3'ü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir; kayıt dışı ve enformel sektörde yer almaktadırlar. Bu doğrultuda 2010 yılında 2009 yılına göre tarım

⁵⁶ ILO, **Decent Work and The Informal Economy. Report VI**, Geneva, International Labour Office, International Labour Conference, 90th Session, 2002, s.32.

⁵⁷Fatih Yılmaz, "Türkiye'de Kadın Çalışanların Mesleki Sağlık ve Güvenlik Koşulları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 13, 2010, s.272.

⁵⁸ Mustafa Özer, Mustafa Kemal Biçerli, "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:1, 2003 – 2004, s.67.

sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı % 85,9'dan % 85,5'e, tarım dışı sektörlerde % 30,1'den % 29,1'e düşmüştür⁵⁹.

Günümüzde Türkiye'de, istihdamda yer alan 100 kadından 58'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmaksızın çalışmakta, bunların da %56'sını ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların %26,6'sı, işveren kadınların %31,2'si, kendi hesabına çalışan kadınların % 91,2'si herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaksızın çalışmaktadır⁶⁰. Bu bağlamda kayıt dışı işlerin temel özellikleri olan; sosyal güvenceden ve iş güvencesinden yoksun olmaları, düşük ücretli ve düzensizliği, sürekli olmayışı, teşkilatsızlık ve denetim eksikliği gibi nedenlerden dolayı kadınlar ücretliler içinde dezavantajlı grubu oluşturmaktadır⁶¹.

2001 ekonomik krizinden beri⁶² ücretsiz çalışan aile üyelerinin oranında (Tablo 7) düşüş ile birlikte düzenli istihdamın payı artmasına rağmen, kayıtlı işgücünün payında paralel bir artış olmamıştır. Tam tersine, özellikle kırsal alanlarda kayıt dışı istihdamda, 2000 yılından 2004 yılına kadar artış söz konusudur. Son üç yılda ise kadın istihdamının kayıtlılık durumunda belirgin bir değişme meydana gelmemiştir (Tablo 8).

3.2.5.Kadın İstihdamının Yaş Durumuna Göre Dağılımı

İstihdamın yapısı hakkında yeterli ve isabetli bilgiye sahip olmak için istihdamın yaşa göre dağılımına da bakmak gerekir. Bunun için Tablo 11'de 1990'dan 2010 yılına istihdamın yaşa göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo incelenerek yaşa göre kadın istihdamının dağılımı ve bu dağılımın nedenlerini irdelemek mümkündür.

Tablo da görüldüğü gibi istihdamın en fazla yoğunlaştığı yaş aralığı 20-35 yaş grubudur. Bunu 35-44 yaş aralığı takip etmektedir. Bu yaş aralıklarında, 25-29 yaş grubu istihdamda birinci sırayı alırken, 30-34 yaş grubu ikinci, 35-39 yaş grubu üçüncü, 40-44 yaş grubu dördüncü ve 20-24 yaş grubu beşinci sırada yer almaktadır. Bu yaş gruplarının istihdamda daha ağırlıklı paylara sahip olmaları esasen beklenen bir durumdur. Çünkü gerek 15-19 gerekse 20-24 yaş gruplarında ki kadın işgücü eğitim nedeniyle tam anlamıyla istihdama katılamamaktadır⁶³. Bunun nedeni, Tablo 10'da görüldüğü gibi kadınlardaki okullaşma oranındaki artış olabilir. 40 yaşından sonra ise kademeli olarak kadın istihdamının düştüğü ve 45 yaş üzerinde ise daha yüksek oranlarda azalış görülmektedir. Çünkü 45 yaşının üstünde kadınlarda erken emeklilik ve sağlık sorunları gibi nedenlerle istihdam azalmaktadır⁶⁴.

⁵⁹ TÜİK, **Hane Halkı İşgücü Araştırması 2010, Haber Bülteni**, Sayı: 42, Ankara, TÜİK Yayınları, 1 Mart 2011, s.2.

⁶⁰ Başbakanlık KSGM, **Türkiye'de Kadının Durumu**, s.21.

⁶¹ Yılmaz, a.g.m., s.272.

⁶² Erol Taymaz, **Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü**, Ankara, DPT Yayınları, Mart 2010, s.6.

⁶³ Işığışık, a.g.k., s.113-114.

⁶⁴ Dayıoğlu, Kırdar, a.g.k, s.11.

Tablo 9. Türkiye’de Yaş Durumuna Göre Kadın İstihdamı (Bin kişi)

Yıllar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
1990	988	807	688	643	616	476	398	388	325	195	116
1995	926	948	795	706	643	564	391	327	285	190	185
2000	686	920	895	722	644	544	414	315	259	180	222
2001	619	955	876	777	672	577	457	342	249	194	251
2002	603	936	912	821	696	592	495	349	253	223	239
2003	532	844	905	807	708	600	479	341	261	191	224
2004	440	765	752	675	637	531	413	282	218	149	184
2005	421	753	788	685	658	563	439	299	201	135	166
2006	420	736	834	722	702	586	441	320	214	136	147
2007	399	748	858	753	720	594	453	322	213	144	152
2008	410	753	902	785	770	611	487	347	228	146	156
2009	404	734	912	871	796	678	510	381	256	166	163
2010	417	779	977	932	888	797	582	419	289	179	166

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2010*, s.146.

İncelenen dönem boyunca 15-19 yaş grubunda istihdam edilenlerin oranının önemli ölçüde düştüğü görülmüştür. Bu durum bu yaş grubunda okullaşma oranının arttığı ve ortalama eğitim süresinin uzadığının bir göstergesidir. Diğer yandan son yıllarda özellikle kentlerde kadın işgücünün giderek artan bir kesimi eğitimini en azından lise düzeyine kadar devam ettirme eğilimindedir. Bu husus genç işgücünün 20’li yaşlardan itibaren çalışma hayatı ile tanışmalarını beraberinde getirmektedir⁶⁵. Nitekim kadın istihdamının eğitim düzeyine göre dağılımını gösteren Tablo 9’da lise, lise dengi meslek okulu ve yükseköğretimin yıllar itibariyle istihdamda payının sürekli arttığını göstermektedir.

3.2.6. Kadın İstihdamının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Nüfus miktarı ve nüfus artış hızı işgücünün niceliğini etkilerken, eğitim işgücünün niteliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü işgücüne bireysel ve toplumsal kalkınmada gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılması eğitimin temel amacıdır. İstihdamın eğitim seviyesi, bir ülkedeki işgücünün niteliğini ortaya koymakla birlikte, modern toplumun en önemli gereklerinden biri olan eğitim, üretken ve kaliteli bir yaşamın da ön şartıdır⁶⁶.

⁶⁵ Biçerli, a.g.k, s.154.

⁶⁶ İlyas Karabıyık, “Türkiye’de İstikrar Politikaları ve İşsizlik”, İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.260, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Tablo 10. Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı (15+ yaş) (Bin Kişi)

Yıllar	Okuryazar Olmayan	Okuryazar	Okuryazar Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul (5) Mezunu	İlköğretim / Ortaokul / Dengi Meslek Okulu	Genel Lise	Lise Dengi Meslek Okulu	Yükseköğretim
1990	1.806	4.011	435	2.551	179	277	132	259
1995	1.360	4.825	354	3.027	228	449	140	401
2000	1.247	4.554	231	2.687	245	498	261	632
2001	1.266	4.936	260	2.866	231	438	268	642
2002	1.159	5.272	253	2.945	308	456	298	704
2003	1.042	5.209	235	2.727	360	451	317	759
2004	811	4.235	237	2.151	368	479	290	710
2005	750	4.358	320	1.983	419	484	334	818
2006	722	4.536	348	1.936	456	501	383	912
2007	688	4.668	363	1.881	500	546	396	982
2008	672	4.924	406	1.906	530	558	427	1.097
2009	696	5.175	413	2.020	601	528	416	1.197
2010	771	5.654	465	2.233	712	535	438	1.271

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2010*, s.139.

Bu bağlamda Türkiye’de istihdamın büyük bölümü ilkokul (5yıl) mezunudur. Okur-yazar olmayanların istihdam içindeki payı hala yaklaşık %6 civarındadır⁶⁷. Kadın istihdamında ise, eğitim durumundaki artışa bağlı olarak istihdamın arttığı gözlenmektedir. Bu durum kadınlarda eğitim düzeyindeki artışın, kadın istihdamını artırmada önemli rol oynadığını göstermektedir⁶⁸.

Günümüzde kırdaki kadın işgücünün yaklaşık %89,5’i ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahipken; kentsel bölgelerde kadın işgücü görece yüksek eğitim düzeyine sahiptir⁶⁹. Tablo 9’da görüldüğü gibi 2010 yılında 6 milyon 425 bin kişiden oluşan kadın istihdamının 1 milyon 271 bini yükseköğretim, 973 bini lise ve lise dengi okul mezunu iken 3 milyon 410 bini lise altı ve 771 bini ise okur-yazar olmayandan oluşmaktadır. Bu münasebetle kızların daha yüksek oranda okullaşmasının sağlanması kalkınma açısından önemli bir husustur.

Tablo 10’da görüldüğü gibi Türkiye’de yıllar itibariyle kadınlarda okullaşma oranı belirgin düzeyde net olarak artış göstermekte ve artış eğilimindedir. Bu çerçevede, kadınlarda 2000/2001 eğitim öğretim döneminde okullaşma oranı ilköğretimde %95,3, ortaöğretimde %51,8 ve yükseköğretimde %18,8 iken, 2008/2009 eğitim öğretim döneminde bu oranlar sırasıyla, %102,7, %72,0 ve %39,3 olarak gerçekleşmiştir. 2009/2010 eğitim öğretim yılında ise ilköğretimdeki okullaşma oranı %105,9, ortaöğretimde %79,0 ve yükseköğretimde %48,5’dir.

⁶⁷ TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, s.139.

⁶⁸ DPT, *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010*, Ankara, DPT Yayınları, 2011, s.30.

⁶⁹ TÜRK-İŞ, *Türkiye’de Emek Piyasasında Kadınların Durumu*, Ankara, 2005, s.8; TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Veritabanı (1990-2010)*, tuik.gov.tr, (10.02.2012).

Tablo 11. Türkiye’de Kadın Net Okullaşma Oranı (%)

Öğretim Düzeyi	2000/2001	2005/2006	2007/2008	2008/2009	2009/2010
İlköğretim	95,3	92,2	102,6	102,7	105,9
Ortaöğretim	51,8	74,9	80,7	72	79
Yükseköğretim	18,8	29,9	33,6	39,3	48,5

Kaynak: TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2010**, s.43; Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, **Millî Eğitim İstatistikleri 2010-2011**, http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2010_2011 (09.01.2012)

Genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye’de kadınlar işgücü piyasası açısından dezavantajlı gruplar (kadınlar, özürllüler, gençler ve eski hükümlüler) içinde yer almaktadır. Bu bakımdan kadınların gerek örgün gerek yaygın eğitim hizmetlerinden yararlanma imkanları erkeklere nazaran daha düşüktür. Kadınlara ilişkin eğitim rakamları kırsal ve kentte ciddi farklılıklar göstermektedir. Kırsal kesimde yaşayan kadının eğitim imkânlarına ulaşması ve yararlanması sadece buralardaki eğitim imkanlarının kente göre daha az olmasından değil, aynı zamanda bazı kültürel, sosyal ve geleneksel sebeplerle daha da zorlaşmaktadır⁷⁰.

3.2.7. Medeni Durumuna Göre Kadın İstihdamı

İstihdama katılma oranlarını etkileyen önemli faktörlerden biri nüfusun medeni durum yapısıdır. Türkiye’de medeni durum yapısındaki değişiklikler özellikle kadınların istihdama katılımını daha fazla etkilemektedir.

Kadınların istihdama katılma oranları medeni durum itibariyle ele alınıp incelendiğinde genel olarak artış eğilimindedir. Özellikle bekâr olan ve boşanmış yani evlilik birliğine son veren kadınların istihdama katılım oranlarında belirgin artışların olmasına rağmen, evli kadınlarda genel olarak düşük oranlarda da olsa artış trendi izlenmektedir. Eşi ölmüş olan kadınların istihdama katılımı ise birbirine yakın değerlerle seyretmektedir.

Tablo 12. Türkiye’de Medeni Durumuna Göre Kadın İstihdam Oranları (%) (15 + yaş)

Yıllar	Hiç Evlenmemiş	Evli	Boşanmış	Eşi Ölmüş
1990	39	30,9	33,6	13,8
1995	35,3	27,9	35,5	14
2000	30,6	24,4	35,8	11,2
2001	29,7	24,9	35,1	12,1
2002	30,2	25,1	31,4	11,7
2003	28,2	23,8	33,5	10,9

⁷⁰ DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, Yayın No: 2709-ÖİK: 662, 2007, s.59.

2004	26	20,5	32	8,6
2005	26,7	20	33,8	8,7
2006	27,5	20,2	32,9	8,3
2007	27,6	20,3	32,9	7,7
2008	28,2	20,9	34,2	8,2
2009	27,6	22,1	34,2	8,4
2010	28,3	24,2	37,5	8,6

Kaynak: TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2010**, s.59; TÜİK, İşgücü İstatistikleri Veritabanı: (1990-2010) <http://tueik.gov.tr> (10.02.2012).

Bu çerçevede, 1990 yılında hiç evlenmemiş kadınların istihdam oranı %39, boşanmış olanların oranı %33,6, evlilerin oranı %30,9 ve eşi ölmüş olanların istihdam oranı ise %13,8'dir. Bu oranlar 2000 yılında sırasıyla %30,6, %35,5, %24,4 ve %11,2'dir. 2010 yılında ise hiç evlenmemiş kadınlar da %28,3, boşanmış kadınlarda %37,5 ve evli kadınlarda ise %24,2'dir (Tablo 12).

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi Türkiye'de işgücü piyasası içerisinde iktisaden faal olan yani çalışan kadınların çoğunluğunun boşanmış ve bekâr kadınlardan oluştuğu ve bu grupta yer alan kadınlarda istihdama katılım oranlarının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte son iki yılda 2009 ve 2010 yıllarında evli kadınların istihdama katılımalarında da düşüğe olsa bir artış (%22,1'den %24,2) olmuştur. Eşi ölmüş olan kadınlarda ise 2004 ve 2010 yılları arasında küçük değişmeler olsa da, genel manada paralel bir seyir izlemektedir.

3.2.8.Çalışma Yerlerine Göre Kadın İstihdamı

Çalışma yerlerine göre kadın istihdamı incelendiğinde Tablo 13'de görüleceği gibi tarımsal alanlarda çalışan kadın istihdamı irdelenen dönem içinde sürekli azalırken kamu ve özel sektör olmak üzere düzenli çalışma alanlarında kadın istihdamı artmıştır. Bunun nedeni genel ekonomide yaşanan dönüşüme paralel olarak tarımsal üretimin yapısındaki değişme ve tarımın istihdam içindeki payının azalması, tarım dışı alanlarda sanayi ve özellikle hizmet sektöründe istihdamın payının artması olabilir. Bununla birlikte tarımın istihdamda ki payı bağlamında, tarlada çalışanların payı çalışılan yere göre kadın istihdamında azımsanamayacak kadar yüksektir. Aşağıda verilen Tablo 13 bu görüşü doğrulamaktadır.

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren ekonomide izlenen IMF ve Dünya Bankası kaynaklı liberal politikalar tarımsal üretimin yapısını bozarak tarımsal üretimin değerinin düşmesine neden olmuştur. Bu süreçte tarıma bağlı işgücünün gelir düzeyi düşmüş ve köyden kente göç ivme kazanarak şehirleşme oranı hızla artmıştır. Bu durum istihdamın profilinin değişmesine neden olmuş; istihdam kent çalışma hayatına egemen olan sanayi ve hizmetler sektörüne kaymıştır. Tarıma dayalı işgücünün eğitim ve vasıf düzeyinin düşük olması istihdamın hizmetler sektöründe yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra kent hayatının beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik ihtiyaçlar, sürekli gelir sağlanacak düzenli çalışma alanlarının cazibesini artırmış, bireyleri düzenli çalışma alanlarında istihdama zorlamıştır. Bir başka etken ücretsiz çalışan aile üyelerinin oranındaki

düşüş (Tablo 7) nedeniyle, 2001 krizinden sonra düzenli istihdam oranında hızlı bir artış olmuştur.

Bu bağlamda, 2010 yılı sonu itibariyle çalışma yerlerine göre kadın istihdamı incelendiğinde; %50,9 ile kamu ve özel sektör olmak üzere düzenli çalışma yeri birinci sırada, %42,1 ile tarla ikinci sırada, %6,1 ile evde çalışma üçüncü sırada ve %0,9 ile sabit bir çalışma yeri olmayan kadın istihdamı dördüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 13.Çalışma Yerlerine Göre Kadın İstihdamı (15+ yaş) (Bin Kişi)

Yıllar	Çalışma Yeri				
	Tarla	Düzenli (kamu+Özel)	Sokak*	Ev	Diğer
1990	-	5.445	40	152	-
1995	4.264	1.452	50	189	3
2000	3.497	2.041	63	200	-
2001	3.776	1.947	70	175	-
2002	3.670	2.157	81	214	-
2003	3.439	2.172	60	221	-
2004	2.559	2.202	65	220	-
2005	2.359	2.429	67	253	-
2006	2.283	2.662	71	242	-
2007	2.279	2.802	60	215	-
2008	2.339	2.962	78	216	-
2009	2.433	3.053	66	318	-
2010	2.701	3.270	60	393	-

Kaynak: TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2010**, s.144; * Sokak'tan kasıt sabit olmayan iş yeridir.

İrdelenen dönemde, çalışma yeri tarla olan kadın istihdam biçimi, tarımın istihdamdaki payının azalmasına paralel olarak sürekli azalırken, düzenli çalışma biçimi artmıştır. Bu dönemde dikkat çeken bir hususta, düşük düzeylerde de olsa evde çalışmanın artış eğiliminde olmasıdır. Bunun nedeni erkek egemen ideolojinin beraberinde getirdiği doğal işbölümü anlayışı kapsamında kadınların ev odaklı işlerde çalışmaları⁷¹, ev odaklı işlerin maliyetlerinin yüksekliği ve bu alanlarda kamusal hizmetlerin yetersizliği, kadın eğitim düzeyinin düşüklüğü ve ekonomide yeterli istihdam alanının olmayışı gibi nedenler olabilir.

⁷¹ Ferhunde Özbay, "Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme", **Kadın Bakış Açısından Kadımlar**, Yayına Hazır.: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.140-141-142.

3.2.9.İşyerinde Çalışan Kişi Sayısına Göre Kadın İstihdamı

İşyerinde çalışan kişi açısından kadın istihdamı Tablo 14’de incelenmektedir. İşyerinde çalışan kişi sayısının yüksek olduğu 25 ve üzeri kişinin çalıştığı işyerlerinde kadın istihdamının sürekli artmakta olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların daha kurumsal ve daha düzenli büyük işyerlerinde çalışmayı tercih ettiklerinin göstergesi olabilir. Buna göre, işyerinde çalışan kişi açısından kadın istihdamında, 25 ve üzeri kişinin çalıştığı büyük hacimli işyerleri ilk sırada yer almaktadır diyebiliriz.

Tablo 14.İşyerinde Çalışan Kişi Sayısına Göre Kadın İstihdamı (15+ yaş) (Bin Kişi)

Yıllar	İşyerinde Çalışan Sayısı						
	1	2	3	4	5-9	10-24	25+
1990	313	1.273	1.037	876	1.173	965	-
1995	347	1.351	1.007	877	1.182	400	795
2000	478	1.334	865	678	866	474	1.106
2001	574	1.427	902	719	840	436	1.072
2002	699	1.463	862	649	830	295	1.324
2003	675	1.488	801	605	737	302	1.283
2004	517	1.140	672	488	633	316	1.281
2005	573	1.158	621	412	585	350	1.409
2006	521	1.229	642	418	553	408	1.487
2007	501	1.267	651	417	547	399	1.574
2008	502	1.303	640	436	566	428	1.721
2009	619	1.391	669	450	580	438	1.724
2010	704	1.499	756	507	629	474	1.855

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2010*, s.145.

Tablo 14’de dikkat çeken ikinci bir husus, irdelenen dönemde iki kişinin çalıştığı işyerinde son 20 yılda kadın istihdamının yıllara göre paralel bir seyir izlediğidir. Bu ise Tablo 7’de kendi hesabına çalışanlardaki gelişmeyle örtüşmektedir. Dolayısıyla bu durumun nedeni daha çok kendi hesabına çalışanların sayısındaki gelişme eğilimine bağlı olabilir.

4.Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde daha belirgin hale gelen küresel sermayeye eklemlenme ve ekonomide uygulamaya konulan IMF ve Dünya Bankası kaynaklı Yapısal Uyum Programları ve liberal politikalar sosyo-ekonomik hayatı derinden etkilemiştir. Sosyo-ekonomik hayatın her alanında olduğu gibi emek piyasasında da dengeleri sermaye lehine bozmuştur. Ekonomide gerçekleşen yapısal dönüşüm ve yaşanan krizler nedeniyle işgücü ve işgücü örgütlenmeleri çalışma hayatı üzerinde ki etkinliğini kaybetmiştir. Bu bağlamda uygulanan liberal politikaların bir sonucu olarak, ekonomi istihdam dostu olmayan finansal büyüme sürecine girmiştir. Bu süreçte ekonomide artan işgücünü massedecek istihdam sağlanamamıştır. Bunun sonucunda işsizlik hızla artarken toplumsal refah düşme sürecine girmiştir. Bu durum, bireyin insan olmasının gereği olan istihdam imkânlarının aşırı derece de daralmasına ve yoksulluk gibi sosyal sorunların derinleşmesine neden olmuştur. İstihdam imkânlarının daralmasıyla birlikte, işsizlik oranının artması bireysel yeteneklerin körelmesine neden olurken, aynı zamanda büyük ve önemli bir milli servet kaybını da beraberinde getirmektedir.

Uygulanan politikalar sonucu ortaya çıkan yoksulluğun ve krizlerin topluma getirdiği maliyete daha fazla maruz kalanlar ise kadınlar olmuştur. Bu münasebetle sorunların çözümü için kadın işgücünün çalışma hayatına dâhil edilmesi önem kazanmıştır. Milli servetin ve dolayısıyla toplumsal refahın artırılmasında her gelişmişlik düzeyinde ki toplum için en değerli varlık olan insan emeğinin zayi edilmesi toplumların geleceğini bugünden karartacak; toplumsal yoksullukla birlikte büyük bir buhranın altyapısını hazırlayacaktır. Bu münasebetle bireysel ve toplumsal kalkınmada üretim unsurlarının ekonomiye kazandırılması lazım gelir. Bu noktada kadın işgücünün etkin ve verimli olarak işgücüne dahil edilmesi yönünde politikaların izlenmesi ülke kalkınmasında, bireysel ve toplumsal refahın artmasında fevkalade önemlidir.

Yapılan çalışmada ulaşılan sonuçları özetle şöyle sıralayabiliriz: Türkiye’de kadın işgücünün genel ve mesleki eğitim düzeyi düşüktür. Tarımsal üretim yapısının bozulması sonucu köyden kente göç sonucu daha önce tarımda ücretsiz aile işçisi olan kadın kent yaşamında “ev kadını” konumuna düşmüştür. Bundan dolayı işgücünün dışında kalmakta ve ekonomi yeterli istihdam yaratamamaktadır. Ekonomide işgücünün yapısına uygun istihdam sağlayacak yatırım yapılmamaktadır. Kadınların ücretli olarak çalışmalarının alternatif maliyeti aile ve toplum açısından yüksektir. İşler “kadın işi” ve “erkek işi” olarak kısmen ayrıştırılmaktadır. Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, yaşlıların bakımı toplumun geleceği açısından son derece önemli olmakla birlikte bu alanda yeterli kamusal hizmet verilmemektedir. Kadının ücretli olarak çalışması durumunda ailenin elde edeceği gelir ev işleri diye bilinen işlerin maliyetini karşılayamamaktadır.

Bu münasebetle kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması amacıyla; kaynakların etkin kullanılması, üretim çarkının harekete geçirilmesi, yeni istihdam alanlarının açılmasını sağlayacak yatırımların yapılması, işgücü vasfının yükseltilmesi, ev odaklı hizmetlerin kamusal hizmetler kapsamında sunulması, ücretli çalışmanın alternatif düşürülmesi yönünde politikaların uygulanması gerekir. Bunun için; kadın işgücünün eğitim seviyesini

yükseltecek örgün ve yaygın eğitim imkânları kullanılarak istihdam edilebilirlik artırılmalıdır. Aktif işgücü politikalarıyla işgücü piyasasına giriş kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir. Tarım dışı sektörlerde çalışma şartları kadınlara uygun hale getirilmeli ve kadınların işyerlerinde maruz kaldıkları gayri insani davranışların önüne geçilmelidir. İşyerlerinde çocuk bakımını ortadan kaldıracak kreşlerin ve yaşlı bakımını üstlenecek kamusal hizmet kurumlarının açılması kadınların iş hayatına katılımını artıracığından kamu sosyal devlet ilkesi gereği bu sorumluluğu yerine getirmelidir. Devlet kadın erkek istihdamında eşitliği sağlamaya yönelik politikalar oluşturmalı, bunun için çalışma yaşamını insana yakışır hale getirmeli, herkesin sosyal güvenlik kapsamında ve yasalara uygun biçimde istihdamı için gerekli önlemleri almalıdır.

Sonuç itibariyle kadınların istihdama katılımlarının düşük düzeyde gerçekleşmesi, hem kadınların yapabilirlikleri önünde önemli bir engel teşkil etmekte, hem de sosyal kalkınmanın gerçekleşmesini imkânsız kılmaktadır. Kadınlar bir toplumun ön planda olmayan fakat toplumun ilerlemesinde önemli etkileri olan üyeleridir. Toplumda kadın ne kadar etkin ve üretkense toplum o kadar gelişmiş olacaktır.

Kaynakça

- ANSAL, H. ve diğ erleri, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Kasım 2000.
- BAŞBAKANLIK KSGM, **Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Nisan 2000.
- BAŞBAKANLIK KSGM, **Kadın ve Ekonomi**, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eylül 2008.
- BAŞBAKANLIK KSGM, **Türkiye’de Kadının Durumu**, Ankara, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık 2010.
- BERBER, M., ESER, B.Y., “Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz”, **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2 , Nisan 2008, ss.1-16.
- BİÇERLİ, M.K., **Çalışma Ekonomisi**, 4.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, Eylül 2007.
- ÇAKIR, Ö., “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.25-47.
- ÇETİNKAYA, E., YILDIRIMALP, S. “Türkiye’de Kadınların Kayıt dışı İstihdamdaki Durumu”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 4-5, Kasım 2009 – Şubat 2010, ss.75-86.
- DAYIOĞLU, M., KIRDAR, M.G., **Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler**, **Çalışma Raporu:5**, Ankara, DPT Yayınları, Mart 2010.
- DOĞRAMACI, E., **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1989.
- DPT, **Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010**, Ankara, DPT Yayınları, 2011.
- DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, Yayın No: 2709-ÖİK: 662, 2007.
- DPT, **Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi**, Ankara, DPT Yayınları, Rapor No: 48508-TR, 23 Kasım 2009.
- DÜLGER, İ., **Türkiye’de Şehirde Yaşayan Kadının Siyasi Haklarını Kullanma Eğilimleri**, Ankara, DPT Yayınları, 1984.
- ECEVİT, Y., **İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı**, Ankara, İŞKUR, Şubat 2010.

- ECEVİT, Y., **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2008-07/468, Temmuz 2008.
- ERDUT, T., “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”, **Çalışma ve Toplum**, 2005/3, ss.11-49.
- EUROPEAN COMMISSION, **Employment in Europe 2010**, , Luxembourg, Publications Office of the European Union, October, 2010.
- EVANS, M.D.R., KELLEY, J., “Trends in Women’s Labor Force Participation in Australia: 1984-2002”, **Social Science Research**, Volume 37, Issue 1, 2008, pp.287-310.
- GHOSE, A.K., ve diğerleri, **Küresel İstihdam Sorunu**, Çeviri Edit.: Ömer Faruk Çolak, Ankara, Efil Yayınevi, Mart 2010.
- GÜRSEL, S., ULUSOY, V., **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Ağustos 1999.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Aylık Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Haziran 2011.
- HOTAR, N., “Ekonomik Toplumsal Kalkınma ve Kadın İstihdamı”, **TÜRK – İŞ Dergisi**, Sayı: 392, Ankara, Mart 2011, ss.84-86.
- ILO, **Decent Work and The Informal Economy. Report VI**, , Geneva, International Labour Office, International Labour Conference, 90th Session 2002.
- ILO, **Global Employment Trends 2011**, Geneva, International Labour Office, 2011.
- ILO, **Global Employment Trends 2012**, Geneva, International Labour Office, 2012.
- İŞİĞİÇOK, Ö., **XXI. Yüzyılda İstihdam ve İnsana Yakışır İş**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2005.
- İŞÇİ, Ö., GÖRGÜLÜ, H., “AB Sürecinde Türkiye’de Kadın İstihdamı”, http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Oznur%20Isci%20%20Hatice%20Gorgulu.pdf (29.06.2011).
- KARABIYIK, İ., “Türkiye’de İstikrar Politikaları ve İşsizlik”, İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- KARAGÖL, E.T., AKGEYİK, T., “Türkiye’de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler”, **Seta Analiz**, Sayı:21, Mayıs 2010, ss. 3-27.
- KOCACIK, F., VGÖKKAYA, V. B., “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2005, ss.195-219.
- KORAY, M., **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.
- KURNAZ, I., “İstihdam Edilebilirliğin Önemi Açısından Eğitim–İstihdam İlişkisi ve Ankara Bölgesi İmalat Sanayi Uygulaması”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

-
- KURTSAN, M., “İş Hayatında Kadının Yeri ve Karşılaştığı Engeller”
http://www.ba.metu.edu.tr/~manclub/yayinlar/glokal/insan_kaynaklari/kadin.html (01.07.2011)
- MEHMET, Ö., KILIÇ, C., **Çalışma Ekonomisi Teorisi**, Ankara, Gazi Kitabevi, Mayıs 2009.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI, **Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011**, http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2010_2011 (09.01.2012).
- MURAT, S., "AB Ülkelerinde ve Türkiye'de İşgücünün Yapısı", **Prof.Dr. Nusret EKİN'e Armağan**, Ankara, TÜHİS Yayın No:38, 2000, ss. 303–352.
- MÜTEVELLİOĞLU, N., **Antalya'da İstihdam ve İşsizlik**, Antalya, Türkiye İş Kurumu – İİMEK Yayını, Mart 2011.
- OECD, **Employment Outlook 2011**, Paris, OECD Publishing, 2011.
- ÖZ, S., “Kadın İstihdamında Sınıfta Kaldık” Koç Üniversitesi, **KULE Dergisi**, Sayı:31, Bahar 2011, ss.20-23.
- ÖZBAY, F., “Kadınların Ev içi ve Ev dışı Uğraşlarındaki Değişme”, **Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yay. Hazır.: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, ss.129-158.
- ÖZDEMİR, S., ve diğerleri, **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İstanbul, İTO Yayınları, 2006.
- ÖZER, M., BİÇERLİ, M.K., “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:1, Eskişehir, 2003–2004, ss.55-86.
- SAYIN, A., **Avrupa Birliği’nde Çalışma Yaşamında Kadın – Erkek Eşitliği: Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, İstanbul, KEİG Yayınları, Aralık 2008.
- SOSYAL-İŞ SENDİKASI, **8 Mart’ın 100. Yıldönümünde Türkiye’de ve Dünyada Kadın Emegi ve İstihdamı Raporu** Sosyal-İş Sendikası, Mart 2010.
- ŞENER, Ü., “8 Martın 101. Yılında Kadınlar”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, Mart 2011.
- TAYMAZ, E., **Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü**, Ankara, DPT Yayın., Mart 2010.
- TOKGÖZ, G., “Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kıskaçında Türkiye’de Kadın Emegi”, **Kürerselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der.: Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2009, ss. 205 – 233.
- TOKGÖZ, G., **Kriz Koşullarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşgücü Piyasaları Raporu**, ILO Ankara Ofisi, Aralık 2009.

TOKGÖZ, G., **Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu**, Ankara, Uluslararası Çalışma Ofisi, 2007.

TUNA, O., YALÇINTAŞ, N., **Sosyal Siyaset**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999.

TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2010**, Ankara, TÜİK Matbaası Yayınları, Yayın No:3518, Nisan 2011.

TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923–2009**, Ankara, TÜİK Matbaası, Yayın No: 3493, Aralık 2010.

TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2010**, Ankara, TÜİK Matbaası, Yayın No:3641, Aralık 2011.

TÜİK, **Hane Halkı İşgücü Araştırması 2010, Haber Bülteni**, Sayı: 42, Ankara, TÜİK Yayınları, 1 Mart 2011.

TÜİK, İşgücü İstatistikleri Veritabanı (1990-2010), tuk.gov.tr, (10.02.2012).

TÜRK-İŞ, **Türkiye’de Emek Piyasasında Kadınların Durumu**, Ankara, TÜRK-İŞ Yayınları, 2005.

TÜSİAD, **Kadın – Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2000 -12/290, Aralık 2000.

TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**. İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın No:2004-11/381, 2004.

UŞEN, Ş., DELEN, M. G., “Eğitilmiş Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:11, Sayı:4, 2011, ss. 127 – 182.

YILMAZ, A., ve diğerleri, “Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2), 2008, ss. 89 - 114.

YILMAZ, F., “Türkiye’de Kadın Çalışanların Mesleki Sağlık ve Güvenlik Koşulları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3 , Sayı: 13, 2010, ss.268 – 284.

ZAİM, S., **Çalışma Ekonomisi**, 10.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.

İnternet: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29650, (12.01.2012).

İnternet: <http://www.tuik.gov.tr>